

CZU 343.9.018:575.113

PROTECȚIA JURIDICĂ INTERNAȚIONALĂ A GENOMULUI UMAN

Lilia PÎSLARU,
doctorand, ICJP, ASM,

Alexandru MARIȚ,
doctor în științe, conferențiar universitar

Prezentul articol conține informații generale referitor la genomul uman și necesitatea protecției sale juridice. Articolul include, de asemenea, analiza actelor juridice internaționale și regionale care asigură protecția genetica umane, față de cercetările științifice, în particular, față de aplicațiile medicinei și biologiei.

Cuvinte-cheie: Genetică umană, genom uman, aplicații ale medicinei și biologiei, protecție juridică, reglementare internațională.

INTERNATIONAL LEGAL PROTECTION OF HUMAN GENOME

PISLARU Lilia,

PhD, the Institute of legal and political research, ASM

MARIȚ Alexandru,

science doctor, university associate professor

The present article includes the general information about the human genome and reflects the necessity of its legal protection. Also, in this article was performed an analysis of international and regional acts that assure the protection of human genetics against the scientific researches, particularly of applications of medicine and biology.

Keywords: Human genetics, human genome, medicine and biology applications, legal protection, international regulations.

Introducere. Problemele ridicate de biotehnologii și medicină au condus la necesitatea protecției juridico-penale a genetica umane. În acest sens, au fost adoptate un șir de acte normative la nivel internațional. Aceste reglementări sunt de o valoare incontestabilă, atât timp cât asemenea practici pot prezenta eventuale riscuri pentru viață, sănătate sau pot pune în discuție viitorul speciei, mai ales atunci când vorbim despre experimente asupra genomului uman.[11, p. 82].

Evoluția actelor normative în domeniul protecției internaționale a genetica umane poate fi reprezentată în două etape: elaborarea Recomandărilor Consiliului Europei în privința protecției fătului și a prevenirii folosirii abuzive a manipulărilor genetice, precum și adoptarea Convenției asupra drepturilor omului și biomedicinei (Oviedo, Spania, aprilie 1997) [2], adoptată în scopul protecției demnității, drepturilor și libertăților omului față de aplicațiile biologiei și medicinei.

Materiale utilizate și metode aplicate. La elaborarea prezentei lucrări a fost studiat și utilizat cadrul normativ internațional, regional ce asigură protecția juridică a genomului uman, precum și un vast cadru doctrinar

în domeniul genetica și al dreptului penal. Au fost folosite metodele: logică, comparativă, a analizei și sintezei, sistemică.

Rezultate obținute și discuții. Problematika manipulărilor genetice a stârnit puternice controverse, fiind abordate diferit, de la apogeul al progresului științific cu multiple efecte pozitive, până la intervenție abuzivă și iresponsabilă în patrimoniul genetic, pasibilă de răspundere penală. Dezvoltarea rapidă a biologiei și a medicinei, necesitatea respectării ființei umane, ca individ, dar și ca specie, actele de alterare a genomului care ar putea pune în pericol demnitatea, respectul individului ca atare, progresele în domeniul genetic care nu sunt utilizate întotdeauna în beneficiul ființei umane prezente și viitoare, au constituit doar câteva dintre premisele pentru reglementarea juridică a genetica umane la nivel internațional și regional.

Analiza reglementărilor internaționale care asigură protecție juridică genetica umane.

La nivel internațional și regional au fost adoptate reglementări privind protecția genetica umane și genomului uman. Analiza actelor normative în domeniu, ne permite să menționăm că legiuitorul a progresat constant în

efortul de asigurare a unei protecții juridice a genomului uman.

Declarația universală a drepturilor omului adoptată de Adunarea generală ONU la 10.12.1948, este un act normativ internațional cu caracter general, care conține doar dispoziții indirecte privind protecția genetica umane. Aceste dispoziții pot fi deduse din conținutul art. 1-3 din Declarație. [8].

Declarația americană a drepturilor și îndatoririlor omului a fost adoptată în 1948 și reglementează atât drepturi civile și politice, cât și drepturi economice, sociale și culturale, foarte asemănătoare cu cele cuprinse în Declarația Universală a Drepturilor Omului, dintre care menționăm: - dreptul la viață, libertatea și securitatea persoanei; - dreptul la egalitate în fața legii; - dreptul la viață privată; - dreptul la sănătate; - dreptul la securitate socială; Comisia Interamericană a Drepturilor Omului, creată în anul 1960, [1, p.117].

Pactul internațional cu privire la drepturile civile și politice a fost adoptat de Adunarea generală ONU la 16.12.1966 și ratificat prin Hot. Parl. nr.217-XII din 28.07.90, în vigoare pentru Republica Moldova din 26 aprilie 1993. [14].

Pactul este un act normativ

internațional cu caracter general, care conține doar dispoziții indirecte privind protecția geneticii umane. Aceste dispoziții pot fi deduse din conținutul art. 5-7 din pact.

Pactul internațional cu privire la drepturile economice, sociale și culturale a fost adoptat și deschis spre semnare de Adunarea generală a Națiunilor Unite la 16 septembrie 1996 prin Rezoluția 2200 A (XXI). [13].

Pactul internațional cu privire la drepturile economice, sociale și culturale este un act normativ internațional cu caracter general, care conține doar dispoziții indirecte privind protecția geneticii umane. Aceste dispoziții pot fi deduse din conținutul art. 10, 12, 15 alin.1 lit.b) din Pactul internațional cu privire la drepturile economice, sociale și culturale.

În conformitate cu prevederile art. 15 alin.1) , lit.b), se recunoaște fiecăruia dreptul de a beneficia de progresul științific și de aplicațiile sale. Conform art.15 alin.3) și 4), statele părți la prezentul Pact se angajează să respecte libertatea indispensabilă cercetării științifice și urmările beneficoare care trebuie să rezulte din încurajarea și dezvoltarea cooperării și contactelor internaționale în domeniul științei.

Convenția europeană pentru protecția drepturilor omului și a demnității ființei umane față de aplicațiile biologiei și medicinei a fost semnată la Oviedo, 4 aprilie 1997, în scopul protecției demnității, identității ființei umane și garantării oricărei persoane, fără discriminare, respectul integrității sale și al celorlalte drepturi și libertăți fundamentale față de aplicațiile biologiei și medicinei. [2]

Convenția este un act normativ special care stabilește principii, norme, reguli și condiții concrete în vederea protecției geneticii umane și genomului uman.

Conform art. 2 din Convenție, interesul și binele ființei umane trebuie să primeze asupra interesului unic al societății sau al științei.

Capitolul IV "Genomul uman" reglementează doar două cazuri de modificări genetice. Astfel, o intervenție asupra genomului uman nu este posibilă decât în vederea unor scopuri preventive, de diagnosticare sau terapeutice, sub condiția de a nu avea ca urmare o modificare în genomul descendenței (articolul 13).

Conform art. 14 al Convenției, nu se admite folosirea tehnicilor medicale pentru a determina sexul copilului ce urmează să se nască, cu excepția cazului când se urmărește evitarea unei boli ereditare grave (articolul 14).

Capitolul V din Convenție este consacrat regulilor privind cercetarea științifică asupra ființei umane. În conformitate cu prevederile art. 15 din Convenție, cercetarea științifică în domeniul biologiei și medicinei se exercită liber, sub rezerva dispozițiilor prezentei convenții și a altor dispoziții juridice care asigură protecția ființei umane.

Conform art. 16 din Convenție sunt stabilite expres condițiile concrete ale cercetărilor având ca obiect ființele umane [2, art.16].

Totodată, art. 17 din Convenție asigură protecția persoanelor care nu au capacitatea de a consimți la o cercetare și se impun anumite condiții cumulative în acest sens.

În articolul 18 al Convenției se statuează un principiu fundamental în planul protecției embrionului uman: "În cazurile în care legea autorizează cercetările pe embrionii în vitro, trebuie să asigure o protecție adecvată a embrionului. Crearea embrionilor umani în scopuri de cercetare este interzisă." [2, art.18].

Capitolul VI stabilește reguli generale și specifice cu privire la prelevarea de organe și țesuturi de la donatori vii în scopul transplantării.

Convenția este considerată pe bună dreptate actul normativ de bază care stabilește principii, norme, reguli și condiții concrete în vederea protecției geneticii umane și genomului uman.

Ulterior, la 12.01.1998, a fost adoptat Protocolul adițional la Convenția pentru protecția drepturilor omului și a demnității ființei umane față de aplicațiile biologiei și medicinei, în vigoare pentru Republica Moldova din 1 martie 2003. [15]

În conformitate cu prevederile art. 1 al Protocolului, este interzisă orice intervenție având drept scop crearea unei ființe umane genetic identice unei alte ființe umane vii sau moarte. În sensul art. 1, prin expresia *ființă umană genetic identică unei alte ființe umane* se înțelege o ființă umană care are în comun cu o altă ființă umană ansamblul genelor nucleare.

Articolul 2 din Protocol interzice expres derogările de la dispozițiile protocolului în baza articolului 26, paragraful 1 din Convenție.

Protocolul adițional la Convenția europeană pentru protecția drepturilor omului și a demnității ființei umane față de aplicațiile biologiei și medicinei, referitor la transplantul de organe și țesuturi de origine umană, a fost semnat la Strasbourg la 20 februarie 2015, având în vedere faptul că o utilizare necorespunzătoare a organelor sau țesuturilor ar putea pune în pericol viața, bunăstarea sau demnitatea umană.

Conform art. 1, părțile Protocolului protejează omul în demnitatea și identitatea sa și îi garantează, fără discriminare, respectarea integrității sale și a celorlalte drepturi și libertăți fundamentale ale sale în domeniul transplantului de organe și țesuturi de origine umană.[16].

Declarația universală UNESCO privind genomul uman și drepturile omului (11 noiembrie 1997) recunoaște că cercetările științifice privind genomul omului și aplicarea în practică a rezultatelor acestor cercetări deschid perspective nelimitate pentru ameliorarea stării sănătății unor oameni și a omenirii întregi, cu toate acestea menționând că astfel de cercetări trebuie să se bazeze pe respectul total al demnității, libertăților și drepturilor omului, precum și pe interzicerea oricărei forme de discriminare privind caracteristicile genetice. [7].

În conformitate cu prevederile art.1 din Declarație, genomul omului se află la baza comunității inițiale a tuturor reprezentanților neamului omenesc, precum și a recunoașterii demnității și diversității lor indispensabile. Genomul omului semnifică patrimoniul întregii omeniri. [art.3, 4].

Conform art. 2 din Declarație, fiecare om are dreptul la respectarea demnității și drepturilor lui, indiferent de caracteristicile lui genetice. O astfel de demnitate semnifică neîndoielnică personalitatea omului nu se poate limita doar la caracteristicile lui genetice și solicită respectarea unicității și irepetabilității lui.

În conformitate cu prevederile art.10 din Declarație, niciun fel de cercetări referitor la genomul omului, precum și niciun fel de cercetări aplicate în acest domeniu, mai ales în

domeniile biologiei, geneticii și medicinei, nu trebuie să prevaleze asupra respectării drepturilor omului, drepturilor fundamentale și a demnității umane privind persoane separate sau, în cazuri respective, a grupurilor de oameni.

Declarația interzice expres practica care contravine demnității umane, cum ar fi practica de clonare în scopul reproducerii ființei umane. Statelor și organizațiilor internaționale competente se propune colaborare cu scopul de a depista o asemenea practică și de a adopta la nivel național și internațional măsurile necesare în concordanță cu principiile, stipulate în prezenta Declarație. [art.11].

Statele trebuie, în particular, să contribuie la efectuarea cercetărilor științifice, orientate spre depistarea, preîntâmpinarea și tratamentul bolilor genetice sau bolilor, provocate de influența factorilor genetici, în special, bolilor rar întâlnite, precum și bolilor cu caracter endemic, din a căror cauză suferă o parte considerabilă a populației lumii. [7, art.17].

Declarația universală UNESCO privind bioetica și drepturile omului (2005) proclamă necesitatea de a reflecta asupra cercetărilor și inovațiilor apte să amelioreze condiția umană și, în același timp, trasează ferm principiile responsabilității individuale, simțământului, respectării integrității persoanei, vieții private, confidențialității, egalității, echității, nediscriminării, non-stigmatizării, respectării diversității culturale și pluralismului, protecției generațiilor viitoare și protecției mediului, biosferei și biodiversității. [10]

Declarația internațională cu privire la datele genetice ale omului a fost adoptată de sesiunea a 32-a a Conferinței Internaționale UNESCO la Paris, 17 octombrie a.2003. [9].

În conformitate cu prevederile art. 2 din Declarație, datele genetice ale omului sunt definite ca informația privind caracteristicile moștenite ale unor persoane aparte, obținută pe calea analizei acizilor nucleici sau pe calea unei alte analize științifice. Prin date proteome ale omului se înțelege informația, ce se referă la proteinele unei persoane aparte, care include expresarea, modificarea și interacțiunea lor.

Conform prevederilor art. 5 din Declarație, datele genetice și date-

le proteome ale omului pot fi colectate, prelucrate, utilizate și păstrate doar în următoarele scopuri: (i) diagnosticarea și acordarea asistenței medico-sanitare, inclusiv efectuarea examenului medical și a testării de pronostic; (ii) efectuarea cercetărilor științifice medicale, inclusiv ale celor epidemiologice, în special, cercetarea genetică a populației, precum și cercetările antropologice și arheologice, în continuare numite "cercetări medicale și științifice"; (iii) medicina legală și procedura judiciară privind anchetarea civilă, penală sau alte anchetări în corespundere cu prevederile din articolul 1 (c); (iv) sau în alte scopuri care nu contravin Declarației Generale privind genomul omului și drepturile omului și dreptului internațional în domeniul drepturilor omului. [9,art.5].

Convenția privind Diversitatea Biologică a fost semnată în cadrul Summitului de la Rio de Janeiro din 1992, de către 150 de lideri de guvern. Republica Moldova a ratificat Convenția privind Diversitatea Biologică în 1995 (Hotărârea Parlamentului nr. 457-XIII din 16.03.1995) [3]

În conformitate cu prevederile art. 15 din Convenție, „Accesul la resurse genetice”, se prevede că autoritatea de a determina accesul la resurse genetice aparține guvernelor naționale și este supusă legislației naționale. Fiecare parte contractantă va face eforturi pentru dezvoltarea și efectuarea de cercetări științifice bazate pe resurse genetice furnizate de către alte părți contractante cu deplina participare a acestora și, în măsura posibilităților, pe teritoriul lor. Fiecare parte contractantă va lua măsurile legislative, administrative sau politice adecvate pentru a asigura împărțirea justă și echitabilă, cu partea contractantă care furnizează resursele genetice, a rezultatelor cercetării și dezvoltării și a beneficiilor cercetării, obținute din utilizarea comercială sau de alt tip a acestor resurse.

Protocolul de la Cartagena privind biosecuritatea la Convenția privind Diversitatea Biologică încheiat în orașul Montreal (Canada) la 29 ianuarie 2000 vine să rezolve actuala problemă extrem de complicată legată de utilizarea organismelor modificate genetic. Protocolul este structurat în 40 de articole și 3 anexe. [17].

Republica Moldova a ratificat

Protocolul de la Cartagena privind Biosecuritatea în 2002 (M. O. nr.149-150 din 07.11.2002). Protocolul a fost elaborat pentru prevenirea riscurilor biotehnologice, care se va referi, în special, la mișcarea transfrontalieră a oricărui organism modificat genetic rezultat din biotehnologiile moderne care ar putea avea efecte adverse asupra conservării și utilizării durabile a diversității biologice. [17, art.1].

Părțile la Protocol trebuie să se asigure că producerea, manipularea, transportul, utilizarea, transferul și eliberarea oricărui organism modificat genetic se realizează într-o manieră care previne sau reduce riscurile pentru diversitatea biologică, ținând, de asemenea, cont de riscurile pentru sănătatea umană. [17,art.2 alin.2].

Recomandarea Consiliului European privind folosirea embrionilor umani și a fetușilor în scopuri terapeutice, științifice, industriale și comerciale, nr. 1046/198612. Ea cuprinde și un Appendix, care trasează regulile ce guvernează folosirea embrionului sau fetusului uman și prelevarea țesuturilor lor în scopuri de diagnosticare și terapeutice.

Recomandarea Consiliului European privind folosirea embrionilor și fetușilor umani în cercetările științifice, nr. 1100/198913. Conform acestui document, se consideră că este potrivit ca protecția legală să fie acordată embrionului uman din momentul fertilizării celulei ou, urmărind aceleași reguli ca cele menționate în Recomandarea CE nr. 1046/1986.

Recomandarea Consiliului European asupra pregătirii unei Convenții de Bioetică, nr. 1160/199114, accentuează importanța acestui nou domeniu: aplicațiile combinate ale biologiei, biochimiei și medicinei dau naștere unor probleme universale care necesită soluții eficiente și care au determinat apariția unei noi discipline numită Bioetică.

Recomandarea Consiliului European referitoare la protecția și brevetabilitatea produselor de origine umană, nr. 1240/199415, precizează că „ființa umană este un subiect de drept – și nu obiect, iar corpul uman este inviolabil și inalienabil, fiind legat de persoana fizică titulară de drepturi și obligații și că, în consecință, pot fi instituite limite în privința folosirii acestuia”. În plus, corpul uman sau diferite părți

ale sale nu trebuie să constituie o sursă de profit.

Rezoluția Comisiei pentru probleme de bioetică a Parlamentului European, din 7 septembrie 2000, interzice „utilizarea embrionilor umani pentru producerea de celule tulpinare”. Declarația Parlamentului European prevede: “Clonarea ființelor umane nu poate fi absolut justificată și tolerată de societate, întrucât ea reprezintă o gravă violare a drepturilor fundamentale ale omului, e contrară principiului egalității dintre ființele umane, fiindcă permite o selecție eugenistă și rasistă a speciei umane, lezează demnitatea ființei umane...”. [8]

Directiva Parlamentului European și a Consiliului 98/44/CE din 6 iulie 1998 privind protecția juridică a invențiilor biotehnologice pune la baza adoptării un șir de premise, dintre care: biotehnologia și ingineria genetică joacă un rol din ce în ce mai important într-o gamă largă de sectoare, iar protecția invențiilor biotehnologice va prezenta cu siguranță o importanță fundamentală pentru dezvoltarea industrială comunitară; în domeniul ingineriei genetice, cercetarea și dezvoltarea necesită investiții considerabile cu grad ridicat de risc și doar o protecție juridică adecvată le poate face așadar profitabile; o protecție eficientă și armonizată în toate statele membre este esențială pentru menținerea și încurajarea investițiilor în domeniul biotehnologiei, etc. [12]

Conform art. 6 alin. 2) din Directivă, trebuie considerate ca nebrevetabile: (a) procesele de clonare a ființelor umane. (b) procesele de modificare a identității genetice a ființelor umane. (c) utilizarea embrionilor umani în scopuri industriale sau comerciale. (d) procesele de modificare a identității genetice a animalelor, care le pot produce suferință fără un beneficiu medical substanțial pentru om sau animale, precum și animalele rezultate din astfel de procese.

Declarația asupra clonării adoptată de Adunarea generală a ONU la 16 martie 2005 face apel la guvernele statelor membre să interzică toate formele de clonare umană, inclusiv tehnicile folosite în cercetarea asupra celulelor stern umane, întrucât acestea “sunt incompatibile cu demnitatea umană și protecția vieții umane” și să adopte “măsurile să interzică aplicarea tehnicilor de inginerie genetică care

ar fi contrare demnității umane”. [6]

În contextul celor expuse, pot fi menționate încă un șir de acte care reglementează domeniul clonării, cum ar fi: Recomandarea Consiliului Europei nr. 934/1982 privind ingineria genetică; Recomandarea Consiliului Europei nr. 1046/1986 cu privire la utilizarea embrionilor și fetoșilor umani în scop diagnostic, terapeutic, științific, industrial și comercial” [18]; Recomandarea Consiliului Europei nr. 1100/1989 privind folosirea embrionilor și fetoșilor umani în cercetările științifice; Recomandarea Consiliului Europei nr. 1160/1991 privind elaborarea unei Convenții de bioetică”. [19]; Recomandarea Consiliului Europei nr. 1240/1994 relativă la protecția și brevetabilitatea produselor de origine umană” [20]; Recomandarea Consiliului Europei nr. 1512/2001 privind protecția genomului uman; Recomandarea Consiliului Europei nr. 1468/2002 privind biotehnologiile; etc.

Concluzii: Protecția juridică a geneticii umane este realizată printr-un șir de reglementări la nivel internațional și regional. Un rol aparte îl au Convenția privind drepturile omului și biomedicina, semnată la Oviedo la 4 aprilie 1997, precum și protocoalele adiționale la această convenție. Pot fi menționate Rezoluțiile și declarațiile ONU, declarațiile Consiliului European, Parlamentului European, UNESCO, etc.

Referințe bibliografice

1. CEBAN, Cristina. Protecția internațională a drepturilor omului. Note de curs www.usem.md/uploads/files/Note_de_curs_drept_ciclu1/030.pdf accesat 06.10.2016
2. Convenția privind protecția drepturilor omului și a demnității ființei umane față de aplicațiile biologiei și medicinei, semnată la Oviedo, 4 aprilie 1997. //Tratate internaționale 38/295, 2006.
3. Convenția privind Diversitatea Biologică a fost semnată în cadrul Summitului de la Rio de Janeiro din 1992, de către 150 de lideri de guvern. Republica Moldova a ratificat Convenția privind Diversitatea Biologică în 1995 (Hotărârea Parlamentului nr. 457-XIII din 16.03.1995).
4. Convenția pentru apărarea Drepturilor Omului și a Libertăților fundamentale, semnată la Roma, 04 noiembrie 1950. http://www.echr.coe.int/Documents/Convention_ROM.pdf (accesat 29.10.2016).
5. Ciochină L., Iftime C. O viziune asupra vieții. PR Vita Media, București, 2003, p. 87.
6. Declarația ONU despre clonarea umană, adoptată prin Rezoluția nr. 59/280 a Asamblei Generale din 08.03.2005. www.provitabucur.ro/resti.ro/.../declaratia.ONU.privind.cl... (vizitat 09.04.2015).

resti.ro/.../declaratia.ONU.privind.cl... (vizitat 09.04.2015).

7. Declarația generală UNESCO cu privire la genomul omului și drepturile omului adoptată la 11 noiembrie 1997. http://www.unesco.org/new/fileadmin/MULTIMEDIA/FIELD/Moscow/pdf/bioetica_romanian_publication.pdf (vizitat 29.10.2016)

8. Declarația Universală a Drepturilor Omului, adoptată la 10 decembrie 1948 la New York (Republica Moldova a aderat prin Hotărârea Parlamentului Republicii Moldova nr.217-XII din 28.07.1990), în: *Tratate internaționale*, 1998, vol.1, p.11-18.

9. Declarația internațională cu privire la datele genetice ale omului a fost adoptată de sesiunea a 32-a a Conferinței Internaționale UNESCO la Paris, 17 octombrie a.2003 http://bioethicsmd.narod.ru/consult4_ro.html, accesat 29.10.2016

10. Declarația universală UNESCO privind bioetica și drepturile omului (2005). <http://www.unesco.org/new/en/social-and-human-sciences/themes/bioethics/bioethics-and-human-rights/> accesat 29.10.2016

11. Deleanu Ion. *Biologie și drept*. Ed. Dacia, Cluj-Napoca, 1983, 199 p.

12. Directiva Parlamentului European și a Consiliului 98/44/CE din 6 iulie 1998 privind protecția juridică a invențiilor biotehnologice. <http://www.justice.gov.md/file/Centrul%20de%20armonizare%20a%20legislatiei/Baza%20de%20date/Materiale%202007/Legislatie/31998L0044%20-%20Ro.pdf>. (vizitat 15.04.2015).

13. Pactul internațional cu privire la drepturile economice, sociale și culturale a fost adoptat și deschis spre semnare de Adunarea generală a Națiunilor Unite la 16 septembrie 1996 prin Rezoluția 2200 A (XXI). Publicat : 30.12.1998 în *Tratate Internaționale Nr. 1 art Nr : 19* Data intrării în vigoare : 26.04.1993.

14. Pactul internațional cu privire la drepturile civile și politice a fost adoptat de Adunarea generală ONU la 16.12.1966 și ratificat prin Hot. Parl. nr.217-XII din 28.07.90, în vigoare pentru Republica Moldova din 26 aprilie 1993.

15. Protocol adițional din 12.01.98 la Convenția pentru protecția drepturilor omului și a demnității ființei umane față de aplicațiile biologiei și medicinei, referitor la interzicerea clonării ființelor umane //Tratate internaționale 38/295, 2006.

16. Protocolul adițional la Convenția pentru protecția drepturilor omului și a demnității umane în ceea ce privește aplicațiile biologiei și ale medicinei referitor la transplantul de organe și țesuturi de origine umană, a fost semnat la Strasbourg la 20 februarie 2015 <http://www.dreptonline.ro/legislatie/legea92016.php> accesat 25.10.2016

17. Protocolul general asupra biosecurității (Cartagena 2000) la Convenția cadru a ONU diversitatea biologică, ratificat de Republica Moldova în 2002 (M. O. nr.149-150 din 07.11.2002).

18. Recomandarea Consiliului Europei nr. 1100/1989 privind folosirea embrionilor și fetoșilor umani în cercetările științifice <http://assembly.coe.int/Main.asp?link=/Documents/Adopted-Text/ta89/EREC1100.htm>

19. Recomandarea Consiliului Europei nr. 1160/1991 privind elaborarea unei Convenții de bioetică <http://assembly.coe.int/Main.asp?link=/Documents/AdoptedText/ta91/EREC1160.htm>

20. Recomandarea Consiliului Europei nr. 1240/1994 relativă la protecția și brevetabilitatea produselor de origine umană Disponibil pe Internet: <http://assembly.coe.int/Main.asp?link=/Documents/AdoptedText/ta94/EREC1240.htm>